

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaal- ja Haridusteaduskond
Riigiteaduste instituut

Helga Kalm

**RIIKLIK IDENTITEET KUI VÄLISPOLIITIKA
KUJUNDAJA: EESTI VÄLISPOLIITILISTE
ERISUSTE SELETAMINE VENEMAA JA
GRUUSIA NÄITEL**

Bakalaureusetöö

juhendaja dr. phil. Heiko Pääbo

2012

Sisukord

SISUKORD	2
SISSEJUHATUS	3
1. RIIKLIK IDENTITEET KUI VÄLISPOLIITIKA KUJUNDAJA	5
1.1. KONSTRUKTIVISM RAHVUSVAHELISTE SUHETE TEOORIAS	5
1.2. KONSTRUKTIVISTLIKU TEOORIA PÕHITEESID	6
1.2.1. <i>Identiteedi mõtestamine</i>	7
1.2.2. <i>Riikidevahelise suhtluse mõtestamine</i>	10
1.3. METODOLOOGIA	12
1.3.1. <i>Kriitiline diskursusanalüüs</i>	12
1.3.2. <i>Valimi kirjeldus</i>	13
2. EESTI VÄLISPOLIITILISTE ERISUSTE SELETAMINE VENEMAA JA GRUUSIA NÄITEL	15
2.1. SUHTUMINE VENEMAASSE JA GRUUSIASSE	16
2.1.1. <i>Suhtumine Venemaasse</i>	17
2.1.2. <i>Suhtumine Gruusiasse</i>	22
2.1.3. <i>Gruusia-Vene konflikti representatsioonid</i>	23
2.2. EESTI IDENTITEET	24
2.1.1. <i>Eesti identiteet välispoliitika kujundajana</i>	26
KOKKUVÕTE	29
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS:.....	31
STATE IDENTITY IN FOREIGN POLITICS: EXPLANATION OF DIFFERENCES IN ESTONIAN FOREIGN POLICY TOWARDS RUSSIA AND GEORGIA	35

Sissejuhatus

Pärast Eesti liitumist Euroopa Liidu ja NATO-ga on tekkinud küsimus, et mis edasi. Sellest tulenevalt on tõstatunud diskussioon Eesti välispoliitilise identiteedi üle. Eesti identiteedi kohta on väga vastakaid arvamusi. On neid, kes on vaimustunud Eesti eduloost ja neid, kes peavad Eestit tugevalt Venemaa-vastaseks riigiks. Käesoleva töö eesmärk ongi uurida, milline Eesti identiteet on ja kas see on erinevate riikidega suheldes erinev. Seega käsitleb töö identiteedi rolli välispoliitikas. Üritame vastata küsimusele, kas ja kuidas mõjutab riigi välispoliitiline identiteet tema suhteid teiste riikidega. Eesti kontekstis tähendab see, et uurime, kas ja miks Eesti suhted Venemaa ja Gruusiaga on nii erinevad.

Ka varem on palju sõna võetud Eesti välispoliitilise identiteedi teemal, kuid puudub põhjalik ülevaade Eesti diskursusest Venemaa ja Gruusia aadressil. Töös toome välja Eesti nägemuse Venemaa identiteedist ja Gruusia identiteedist omavahelise suhtluse kontekstis. Vaatleme identiteeti just Gruusia ja Venemaa suunal, sest Eestil on mõlemaga tihedad sidemed. Lisaks on riigid ise teataval määral sarnased, kuna mõlemal on sisepoliitiliselt tõsiseid probleeme, mistõttu ei saa kummagi puhul rääkida demokraatlikust õigusriigist. Eesti enda identiteeti analüüsides üritame seletada, miks Venemaa ja Gruusiaga käitutakse just nii nagu käitutakse.

Põhimõtteliselt on küsimus suunatud konstruktivistliku rahvusvaheliste suhete teooria sobivusele Eesti välispoliitika seletajana. Konstruktivistlik teooria rõhutab ideede ja identiteedi rolli riikide vahelistes suhetes, mis on ka antud töös analüüsimisel. Seega tugineb töö teoreetiline osa erinevatele konstruktivistlikele teoreetikutele, põhirõhuga Alexander Wendti sotsiaalse konstruktivismi teoorial. Identiteedi mõtestamisel on lähtutud ka Barry Buzani ja Jennyfer Mitzeni identiteedi ja julgeoleku vahelise suhte analüüsist.

Eesti välispoliitiline analüüs tugineb välisministri kõnedele Riigikogus. Kuivõrd välisministri ettekanded Riigikogule peegeldavad Eesti ametlikku seisukohta, siis on need head aluseks identiteedi mõtestamisel. Välisministri kõnedes analüüsime Venemaa ja Gruusia suunalist diskursust, lähtudes Norman Fairclough kriitilise diskursusanalüüsi metodoloogiast. Analüüsi osas üritame näidata, milline on Eesti

arusaam Venemaa ja Gruusia identiteedist konkreetsete sündmuste kontekstis. Seejärel vaatleme Eesti enda identiteeti ning seda kuidas see suhestub Gruusia ja Venemaa suunalise diskursusega.

Töö on jaotatud kaheks alapeatükiks, millest esimene annab teoreetilise ülevaate, tutvustab uurimisküsimust ning metodoloogiat, teine osa analüüsib Eesti-Vene ja Eesti-Gruusia suhteid välisministrite diskursuses. Teine osa on jaotatud kahe alapeatüki vahel, millest esimene analüüsib Venemaa ja Gruusia representatsioone välisministri diskursuses. Teine alapeatükk analüüsib Eesti enda identiteeti ning asetab selle Eesti-Vene ja Eesti-Gruusia suhete konteksti.

1. Riiklik identiteet kui välispoliitika kujundaja

1.1. Konstruktivism rahvusvaheliste suhete teoorias

Konstruktivism kerkis ratsionalistlike teooriate kõrval esile 80ndatel ning muutus 90datel domineerivaks lähenemiseks. Konstruktivism vastandub mitmes mõttes neorealistidele, kes tuginesid oma lähenemises peamiselt Kenneth Waltzile, ja neoliberalistidele, kes lähtuvad peamiselt Nye ja Keohane'i teostest. Erinevalt konstruktivismist on neorealism ja neoliberalism mõlemad ratsionalistlikud teooriad ning usuvad, et identiteet ja ideed on süsteemiväliselt antud. Nende lähenemine on behaviouralistlik kuna usuvad, et suhtluse käigus muutub ainult käitumine, mitte ideed või identiteedid. Konstruktivistid seevastu asetavad rahvusvahelistes suhetes rõhu just n.-ö. pehmetele väärtustele nagu ideed ja identiteet. Kuivõrd töö uurib identiteedi mõju välispoliitikas, sobib konstruktivistlik teooria paremini kui ratsionalistlikud teooriad, kus identiteeti käsitletakse süsteemi väliselt antu ja muutumatuna.

Realistlik koolkond usub, et riikide huvid on väliselt määratud ja muutumatud; kuivõrd rahvusvaheline süsteem on anarhiline puudub riikidel igasugune kindlustunne, mis muudab riigid egoistlikeks tegutsejateks, kes käituvad enese alalhoiu eesmärkidest lähtuvalt (Copeland 2000: 187). Anarhia on seejuures eneseabi (*self-help*) süsteem, kus tsentraalne autoriteet ja kollektiivne julgeolek puuduvad (Wendt 1992: 392). Süsteem tähistab antud juhul riikidevahelise aktiivse suhtlemise funktsiooni (Buzan 2009: 142). Anarhia puhul võib igal hetkel puhkeda sõda, sest miski ei takista seda (Waltz 2001: 182). Neoliberaalid nõustuvad neorealistidega, et rahvusvaheliste suhete struktuur on anarhiline, kuid usuvad, et koostöö on võimalik. Ka konstruktivistid nõustuvad, et rahvusvaheliste suhete struktuur on anarhiline, kuid usuvad, et anarhia sisu sõltub riikide käitumisest: "*Anarchy is what states make of it*" (Wendt 2010: 313, 1994: 388, 1992: 395). Konstruktivistide jaoks ei ole süsteem üheselt määratud, see on muutuv, ning erinevalt ratsionalistidest, ei võta nad aluseks Waltzi materialistliku struktuuri definitsiooni, vaid lähtuvad sotsiaalsest struktuurist, kus riigid arvestavad teiste riikidega (Wendt 2010: 249). Erinevalt ratsionalistidest võimaldab konstruktivistlik lähenemine vaadelda riikidevahelist suhtlust nüansseeritumalt. Riigid võivad olla sõbrad, vaenlased, konkurendid ja muud

vastavalt kontekstile ja jagatud teadmistele. Anarhia võtab kuju alles siis, kui me asetame ta konkreetseesse süsteemi (Wendt 2010: 249; Buzan 2009: 128-129).

Sarnaselt neorealistidega on konstruktivistliku teooria seisukohast peamiseks süsteemiühikuks riik. Siin tekib vastuolu neoliberaalidega, kes peavad ka rahvusvahelisi institusioone süsteemi seisukohast arvestatavateks tervikuteks. Neoliberaalide jaoks on struktuurist olulisemad protsess ja institutsioonid, mis on aluseks riikidevahelisele koostööle (Wendt 1992: 393). Protsessi käigus muutuvad riigi identiteet ja huvid, mis neorealistide seisukohast olid muutumatud. Konstruktivistid peavad samamoodi protsessi väga tähtsaks, kuid lähenevad sellele laiemalt ning ei piiritle seda rahvusvaheliste institutsioonide raames toimuvaga. Konstruktivistlikust vaatepunktist on kogu süsteem ja kõik tegutsejad pidevas protsessis, mille käigus neid muudetakse või taastoodetakse (Wendt 1994: 390). Protsessi käigus suhtlevad riigid omavahel märguannete abil, mille põhjal kujundatakse ning tehakse teisele teatavaks oma huvid ja identiteet.

Konstruktivismi suurim erinevus võrreldes ratsionalismiga on ideede tähtsus. Ideed ja identiteet määravad konstruktivistide jaoks riikidevahelistes suhetes rohkem kui materialistlikud kaalutlused ja puhas omakasus. Struktuuri seisukohast on tähtsad ka materiaalsed küsimused, kuid nende tähendus ja tähtsus on neile omistatud ideedest lähtuvalt. Seega on nende materiaalne külg teisejärguline ning struktuuri seisukohast on ideed jätkuvalt primaarsed (Wendt 2010: 256). Ideed on olulised nii süsteemi, protsessi kui ka riikide tasandil, sest annavad neile kõigile mõtte ja sisu. Ideed on aluseks rollidele ning defineerivad individuaalsuse tingimused, millel baseerub riikide vaheline suhtlus (Wendt 2010: 255). Otsides vastust küsimusele, kas ja kuidas identiteet mõjutab välispoliitikat on ühtlasi konstruktivistlik teooria, mis usub, et identiteet ja huvid on olulised, kõige õigem lähenemine.

1.2. Konstruktivistliku teooria põhiteesid

Konstruktivistliku sotsiaalse teooria aluseks on arusaam, et käitujad ja struktuurid kujundavad teineteist läbi protsessi (Wendt 2010: 194). Wendti hinnangul on rahvusvahelistes suhetes peamiseks käitujaks riigid ning peamiseks struktuuriks riikide süsteem (Wendt 2010: 193). Riigid ja nende vaheline süsteem omakorda

kujundavad teineteist rahvusvahelise poliitika kaudu (Wendt 199: 194). Rahvusvaheliste suhete ontoloogia on ühest küljest “sotsiaalne”, sest väidab, et riigid suhestuvad teineteisega ennekõike ideede kaudu, ning “konstruktivistlik”, sest ideed aitavad riikidel defineerida oma identiteeti (Wendt 2010: 372). Wendt usub, et riigid ei lähtu oma käitumises alati ennekõike materialistlikest kaalutlustest, vaid pigem idealistlikust vaatepunktist, mille keskmes on sotsioloogiline ja kultuuriline ontoloogia.

1.2.1. Identiteedi mõtestamine

Riigid on antropomorfised, mis tähendab, et neile on omased kindel identiteet, huvid ja tahtlikkus (*intentionality*) (Wendt 2010: 215). Wendt defineerib riigi identiteedi kui subjektiivse omaduse, mis põhineb riigi arusaamal iseendast. Riigi identiteedi paneb paika tema suhe kodanikesse ning kodanike suhe riiki. Seega mängib riigi identiteeti kujunemisel rolli ka sisepoliitika. Siseriiklikult võib eksisteerida vastakaid arvamusi selle kohta, milline riigi välispoliitiline identiteet peaks olema ning võib juhtuda, et sisepoliitilised soovid identiteedi muutuseks on tugevamad kui välispoliitilised jõud (Zehfuss 2001: 332). Samas võtab siseriiklikult kujundatud identiteet konkreetse vormi alles kokkupuutes teiste riikidega ning sõltub nende reaktsioonist.

Identiteediloomine on küll individuaalne protsess, kuid lõpuks määrab meie identiteedi suhtlus teiste struktuuri osadega, Alteri ja Ego vahel. Jennifer Mitzen väidab, et identiteet kujundatakse ja säilitatakse suhtluses teiste riikidega (Mitzen 2006: 342). Riik loob endale iseseisvalt identiteedi ning käitub sellele vastavalt, kuid identiteedi omaksvõtmine ja kinnistumine sõltub teiste käitujate reaktsioonist (Mitzen 2006: 357-358). Üks võimalus sotsiaalseks identiteediloomeks on enda kõrvutamine teistega. Alteri ja Ego vahelised erinevused tuuakse välja, et paremini mõista enda identiteeti (Rumelili 2004: 29, 31). Seejuures ei pea Alteri ja Ego vahelised suhted olema konfliktsed ega negatiivsed, positiivsed suhted aitavad samamoodi kaasa identiteedi kinnistumisele või muutmisele (Lebow 2008: 486-488). Identiteet sõltub seega mõlemast, nii sisemistest kui ka välistest struktuuridest.

Identiteet on pidevas arengus ega ole staatiline või püsivalt fikseeritud. Kuivõrd identiteet on konstruktivistide käsitluses pidevas protsessis, siis on Maja Zehfussi

hinnangul väga raske identiteeti konkreetsel ajahetkel defineerida (Zehfuss 2001: 338) ning eristada, millal on identiteet reaalselt muutunud ja millal on ajutiselt muutunud käitumine või diskursus. Riik võib üks kord käituda ühisestest huvidest lähtuvalt, ilma reaalselt uut identiteeti internaliseerimata (Zehfuss: 2001, 326-327). Samas on vähe identiteete, mis püsivad kogu aeg muutumatutena. Ka rahvusvaheliste suhete süsteem ei ole fikseeritud, vaid on pidevas protsessis ning on mõjutatud riikidest ja nende praktikast (Wendt 1987: 360-361). Nad kujundavad vastastikku teineteist pidevas protsessis (Wendt 2010: 194). Samas on Wendti hinnangul riikide identiteetid üsna stabiilsed ning muutused kinnistuvad alles pikema ajalise praktika tulemusel (Wendt 199: 318), mistõttu on võimalik riigi identiteeti kindlal ajahetkel siiski eristada.

Kuna identiteet on mitmetahuline, võime rääkida identiteetide paljususest. Riigil on Wendti hinnangul neli erinevat tüüpi identiteeti: (1.) korporatiivne, (2.) tüübipõhine, (3.) rollipõhine ja (4.) kollektiivne. Korporatiivne identiteet on igale isikule või organisatsioonile omane ning ei sõltu teistest. Tüübipõhine identiteet on antud töös väga oluline kuna aitab määratleda riike ning siia alla kuulub ka nt. jaotus demokraatlike ja autoritaarsete riikide vahel. Rollipõhine jaotus erinevalt tüübipõhisest eeldab teiste riikide olemasolu kuna rollid sõltuvad sellest, mille erinevad tegutsejad teineteisele määravad. Roll paigutab ja defineerib toimija sotsiaalses kontekstis (Mitzen 2006: 357). Sotsiaalses kontekstis õpitakse omandatud rolli täitma. Kollektiivse identiteeti korral identifitseeritakse end positiivselt ka teise heaoluga, kelles nähakse mitte iseseisvat tegutsejat, vaid enda identiteedi laiendust (Wendt 1994: 386). Kollektiivse identiteedi tekkele aitavad kaasa neli erinevat muutujat: vastastikune sõltuvus, ühine saatus, sarnasus ja vaoshoitus (Wendt 2010: 317; 343). Vastavalt kontekstile võib riikidel olla lõputult erinevaid identiteete. Iga identiteet on seotud vajaduste või objektiivsete huvidega ning käitujate arusaam nendest omakorda kujundab subjektiivsed huvid, mis motiveerivad riikide käitumist (Wendt 2010: 224-233).

Kui identiteet määrab tegutseja olemuse, siis huvid sõltuvad tahtmistest (Wendt 2010: 231). Huvivid on riigil kahte tüüpi: objektiivsed ja subjektiivsed. Objektiivsed huvid peavad olema täidetud, et identiteet suudaks säilida ja end taastoota. Objektiivsed huvid on sageli internaliseeritud, mistõttu lähtutakse neist alateadvuslikult. See-eest

subjektiivsed huvid viitavad identiteedi tajutavatele vajadustele ning motiveerivad riikide käitumist. Tegemist on ennekõike motivaatoritega, mitte nendest tulenevate reaalse meetmetega (Powell 1994: 337).

Kuna korporatiivne identiteet on riikidele iseloomulik ka ilma teistega kokku puutumata, on talle omased objektiivsed huvid, mille alla kuuluvad ka rahvuslikud huvid. Rahvuslikud huvid võib jaotada neljaks: füüsiline julgeolek, autonoomia, majanduslik heaolu ja kollektiivne enesehinnang (Wendt 2010: 235). Julgeolek võib olla nii füüsiline kui ka ideoloogiline. Julgeoleku oht tekib, kui mõni küsimus kujutab eksistentsiaalset ohtu määratud referentobjektile (Buzan, Waever, Vilde 1998: 21). Samas on julgeoleku ohu määramine väga keeruline ning poliitikud võivad kasutada välise ohuga hirmutamist sisepoliitiliste eesmärkide saavutamiseks (Buzan, Waever, Vilde 1998: 29). Mitzen leiab, et lisaks füüsilisele julgeolekule kuulub põhivajaduste hulka ka ontoloogiline julgeolek, subjektiivne enesetunnetus, mis võimaldab ja motiveerib riigi käitumist ja valikuid (Mitzen 2006: 343-344). Ontoloogiline julgeolek on kui vaheaste füüsilise julgeoleku ja autonoomia vahel, sest kujutab kaitset identiteedi vastu suunatud rünnakute eest (Mitzen 2006: 345). Autonoomia omakorda tähendab kontrolli ressursside jaotamise ja valitsemise üle ning on oma loomult suhteline. Riigi suveräänsus on ohus, kui rünnatakse riigi tunnustatust, legitiimsust või valitsuse autoriteeti (Buzan, Waever, Vilde 1998: 22). Majanduslik heaolu tähendab ressursi tootmisvahendite üle ning sageli tähistab ka majanduskasvu, kuid mitte tingimata. Ka kollektiivne enesehinnang on seotud ontoloogilise julgeolekuga (Mitzen 2006: 352), kuna viitab grupi vajadusele ennast hästi ja respektiivtunda. Enesehinnang sõltub sellest, kas ennast nähakse positiivses või negatiivses valguses ning olulisel kohal on suhted teiste riikidega. Negatiivne kuvand võib tekkida ajaloolise hukkamõistmise või alanduse tulemusel. Wendt toob siinkohal näiteks tänapäevase Venemaa (Wendt 2010: 236-237). Kuivõrd riik üritab tõsta kollektiivset enesehinnangut, üritatakse ennast maksma panna ning sageli väljendub see agressiivses suhtumises teistesse. Vastastikune tunnustamine see-eest tõstab enesehinnangut ning teist ei nähta tingimata ohuna. Pikas perspektiivis peavad kõik neli rahvusliku huvi olema rahuldatud, et riik tunneks end turvaliselt.

1.2.2. Riikidevahelise suhtluse mõtestamine

Wendt võtab oma mudeli aluseks kahe riigi, Ego ja Alteri, vahelise suhtluse. Kahe riigi kohtumisel on neil välja kujunenud oma identiteet. Nad esindavad teatud üksust, kelle vajadustest nad lähtuvad, ning neil on *a priori* kujunenud minapilt (Wendt 2010: 328). Lisaks, nagu eelnevalt mainitud, on riikidele tähtsad füüsiline julgeolek, autonoomia, majanduslik heaolu ja kollektiivne enesehinnang. Need vajadused on omased kõigile riikidele, mistõttu omavaheline suhtlus neid ei mõjuta. Kuna riikidel on teatav minapilt olemas, siis võetakse endale Alteriga kokkupuutudes ka mingi roll. Roll ei pruugi seejuures olla tõene, vaid võib kujutada kõigest soovitud minapilti. Vastukaaluks määratakse ka Alterile roll, mis aitab teda paremini mõtestada. Vastavalt Alteri ja Ego representatsioonidele üritavad mõlemad osapooled enda jaoks ka omavahelist kohtumist defineerida. Situatsiooni definitsioon sõltub sellest, millist tähendust Alter ja Ego sellele omandavad (Wendt 2010: 329-330). Eriti oluline on definitsioon esimesel kohtumisel, sest kokku puutudes lähtub definitsioon juba eksisteerivatest arusaamadest ja eeldustest.

Suhtlus algab, kui Ego, lähtuvalt oma *a priori* situatsiooni definitsioonist, käitub. Oma tegevusega saadab ta Alterile signaali omapoolsest olukorra definitsioonist ning rollidest, mida ta endal ja teisel näeb olevat. Seejärel Alter üritab interpreteerida signaali, milleks varasema kokkupuute puudumisel on mitmeid võimalusi. Alteri tõlgendus sõltub tema enda varasemast situatsiooni definitsioonist, millele ta kõrvutab Ego sõnumi. Ego signaal võib sisaldada informatsiooni, mis ei sobi kokku Alteri definitsiooniga ning nüüd võib Alter valida, mida ta selle informatsiooniga teeb. Alter võib uut teavet ignoreerida või sellest õppida. Juhul, kui Alter õpib signalist midagi, vastab ta Egole omapoolse märguandega. Alteri käitumine omakorda peegeldab tema poolset rollide jaotust ja situatsiooni definitsiooni. Nüüd interpreteerib Alter ego signaali ning vastab omalt poolt uuele õpitud informatsioonile. Vastastikune märguandmine jätkub kuni mõlemad osapooled otsustavad suhtluse lõpetada, eeldusel, et üks osapool ei ole teist hukanud (Wendt 2010: 330-331). Aja jooksul õpivad Alter ja Ego teise signaale mõistma ning nad õpivad teist tundma. Vastastikusel suhtlemisel taastoodetakse loodud arusaamasid ning identiteete ja huvisid. Suhtluse kaudu tagatakse ka idenditeedi ja huvide jätkusuutlikkus (Wendt 2010: 331; 1994: 288). Kusjuures, riikidel kujuneb arusaam vastastikku teineteise

identiteedist kiiremini ning täpsemalt, kui nende omavaheline läbikäimine on tihedam (Buzan 2009: 131).

Ometigi võib konstruktivistide suhtlust pidada „tummade dialoogiks”, sest riigid vestlevad ainult signaalide keeles (Mälksoo 2010: 11). Signaalide mõistmiseks ja tõlgendamiseks peavad riigid siiski olema võimelised kasutama kõne (Zehfuss 2002: 48). Kuivõrd riigid ei saa omavahel suhelda, puudub neil võimalus oma käitumist seletada või põhjendada. Lingvistiline kommunikatsioon võimaldab tegutsejatel anda tähendus oma käitumisele, kuulata teiste seletusi ja dialoogi tulemusel jõuda konsensusele (Booth, Wheeler 2008: 96). Samas ei eita Wendt verbaalse kommunikatsiooni tähtsust, ning usub, et diskursiivselt on võimalik loodud identiteete tugevdada (Wendt 2010: 347). Riigid ise ei pruugi olla võimelised diskursiivselt käituma (Mälksoo 2010: 11), kuid riigi välispoliitilistel otsustajatel on strateegiliste valikute langetamisel see võime (Wendt 2010: 320). Ka antud töös läheneme riikide vahelisele suhtlusele diskursiivselt, kuna Eesti riigi positsioonide tuletamisel lähtume välisministrite kõnedest.

Lisaks jääb lahtiseks, kes on suhtluses Alter ja kes Ego. Wendti käsitluses jääb Alteri roll passiivsemaks, kuna Alter peab reageerima rollile, mida Ego talle määrab (Mälksoo 2010: 13). Paratamatult peab Alter sellisel juhul kujundama oma identiteeti baasile, mille Ego juba loonud on ning tema tegutsemisruum on ühtlasi väiksem. Seetõttu on väga oluline määratleda, kes on suhtluses Ego ja kes Alter (Zehfuss 2002: 79; Mälksoo 2010: 13). Tänapäeval on riikide vaheline süsteem nii avatud ja läbipõimunud, et suhete alguspunkti on väga raske määratleda. Samas hilisemates suhetes sõltub Ego ja Alteri roll ennekõike käsitlusest ning sellest millisele riigile keskendutakse.

Konstruktivistid ei eita, et sotsiaalse õppimise juures on võimujaotus tähtis. Osapool, kes on tugevam, võib teataval määral suruda peale enda situatsiooni definitsiooni ning suunata suhtlust vastavalt oma soovile (Wendt 2010: 331). Seega on üks võimalus Ego ja Alteri vaheliseks rollide jaotuseks lähtuda võimupositsioonist. Samas jätab see ruumi rollide võimalikuks ümbermängimiseks. Seetõttu ei ole oluline, et Ego ja Alter oleksid täpselt määratletud; mingis kontekstis võib üks riik olla Ego, teises teine.

Kokkuvõttes on töö eesmärk selgitada identiteedi mõju riikide vahelistes suhetes ning uurida, mil määral identiteet määrab suhtluse käigu. Seejuures on oluline, kuidas või millisena teineteist vastastikku kujutatakse ning selle kujutuse omaksvõtmine või ümberlükkamine partneri poolt. Näitame, et välispoliitiliste identiteetide kujundamisel mängib olulist rolli suhtlus. Üritame tõestada, et riigi enda identiteet mõjutab tema representatsioone teistest ning mõjutab vastavalt käitumist nende aadressil.

1.3. Metodoloogia

1.3.1. Kriitiline diskursusanalüüs

Uurimuse empiiriline osa on läbi viidud kasutades diskursusanalüüsi. Identiteeti ja välispoliitika vaheliste seose metodoloogiliseks aluseks on töös valitud Norman Fairclough kriitiline diskursusanalüüs. Fairclough lähenemine sobib antud juhul hästi, kuna keskendub sotsiaalsetele praktikatele. Kriitiline diskursusanalüüs analüüsib diskursuse ja teiste sotsiaalse praktika elementide vahelist suhet. Sotsiaalne praktika tähistab suhteliselt stabiilset sotsiaalse tegevuse vormi (Fairclough 2008: 205). Sotsiaalne praktika sobib Wendti sotsiaalse konstruktivismi teooriaga kuna seob omavahel struktuuri ja tegutsejad.

Fairclough usub, et identiteet kujuneb teataval määral diskursuse mõjul. Diskursus figureerib kolmel moel sotsiaalsetes praktikates. Esiteks, on ta osa üldisemast praktikast. Teiseks, diskursus figureerib representatsioonides. Tegutsejad mõtestavad enda jaoks teiste käitumispraktikaid ja samal ajal analüüsivad ning mõtestavad ka enda praktikaid. Enda ja teise tegevuse põhjal arusaamade kujundamine on sotsiaalne protsess, mis omakorda mängib rolli suhete kujunemises. Kolmandaks, diskursus on osa identiteediloomest. (Fairclough 2008: 206). Sotsiaalse praktika kaudu kinnistatakse ja taasluuakse representatsioone endast, teistest ja erinevatest olukordadest (Fairclough 2008: 208). Kusjuures diskursus võib oma representatsioonides käsitleda nii minevikku, olevikku kui ka tulevikku. Seega on diskursusel põhinev identiteet stabiilne ja võrdlemisi konkreetne.

Kriitiline diskursusanalüüs keskendub põhiliselt kahele uurimispunktile. Kõigepealt on uurimise all sündmused, mida diskursus kajastab, aga mis ei ole konkreetse sotsiaalse praktika osa. Töö kontekstis analüüsime siinkohal riikidevahelise suhtluse

kajastust diskursuses. Konkreetsemalt vaatleme seda, kuidas on kajastatud Venemaa ja Gruusia sise- ja välispoliitilisi arenguid. Lisaks uurime väliste sündmuste mõju mõlema riigi representatsioonidele. Siinkohal võivad olla mõjutajaks kolmandad riigid või muud rahvusvahelised institutsioonid. Seega uurib esimene osa, milliseid väliseid sotsiaalseid praktikaid üldse kajastatakse ja milline on nende suhe diskursusega.

Teises osas keskendutakse konkreetsemalt diskursusele endale. Teksti analüüsid on vaatluse all teksti suhe objektidesse. Keskendun representatsioonide uurimisele, millisena kujutatakse üht või teist käitajat. Seega vaatleme millisena kujutatakse Venemaad ja Gruusiat ning nende tegevust. Diskursuse põhjal analüüsime ka Eesti enda välispoliitilist identiteeti ja selle järjepidevust suhtluses Venemaa ja Gruusiaga. Analüüs on intertekstuaalne ja lingvistiline.

1.3.2. Valimi kirjeldus

Kuivõrd töö peamine eesmärk on uurida riigi identiteedi ja välispoliitiliste valikute vahelisi seoseid, on uurimise all välisministri kõned Riigikogule. Kuna Venemaa ja Gruusia suunal võetakse Eesti meedias väga palju sõna, keskendun just välisministri kõnedele kuivõrd need väljendavad riigi ametlikku positsiooni. Kõnesid on kokku 30 ning nende autoriteks on vastavalt ajaloolisele järjestusele Jüri Luik, Siim Kallas, Toomas Hendrik Ilves, Raul Mälk, Kristiina Ojuland ja Urmas Paet.

Võimalikult selge pildi kujundamiseks on uurimise all välisministri kõned alates 1994. aastast kuni 2012. aastani. Vaadeldav periood algab 1994. aastaga, kuna sellest alates on märgata teatavat stabiliseerumist. Varem keskenduti palju riigi ülesehitamisele ning välispoliitikas pidi Eesti keskenduma enesekehtestamisele. Kuivõrd Välissuhtlemisseadus, mis sätestab §5, lg.7-s: „Riigikogu arutab vähemalt kaks korda aastas Vabariigi Valitsuse ettekande põhjal riigi välispoliitika põhisuundi ja nende teostamist“ (Välissuhtlemisseadus 1993), jõustus alles 04.12.1993, siis on see märk teatavast stabiliseerumisest ning selle järgnev Jüri Luige kõne 17. veebruaril 1994 on hea alguspunkt analüüsiks. 1.jaanuaril 2007 jõustus uus Välissuhtlemisseadus, mille §9, lg.2-st tulenevalt koostab Välisministeerium vähemalt kord aastas Vabariigi Valitsuse ettekande riigi välispoliitikast (Välissuhtlemisseadus

2006). Töö lõppeb 2012. aastaga, et võimalikult pikas ajaloolises kontekstis uurida identiteedi ja välispoliitika vahelisi seoseid.

Välisministri kõnedes keskendun Vene Föderatsiooni ja Gruusia suunalisele diskursusele. Mõlema vaatlusaluse riigi suhtes on Eestil selgelt välja kujunenud positsioon, mistõttu on neid hea võrrelda. Eesti ja Venemaa suhetele avaldab tugevalt mõju nõukogude okupatsiooni kogemus. Eesti ajalooline kogemus on mõlema riigiga suheldes väga erinev. Ometigi on Venemaa ja Gruusia tänapäeval mitmes mõttes väga sarnased riigid. Economist Intelligence Uniti hinnangul on Venemaa autoritaarne riik ning Gruusias valitseb hübriidrežiim¹, mistõttu võiks eeldada teataval määral sarnast lähenemist inimõiguste ja kodanikuvabadustega seotud küsimustes Eesti välispoliitilises diskursuses (Economist Intelligence Unit 2011: 6-7). Seega on nende riikide erinev ajalooline roll ja kaasaegne sisepoliitiline olukord heaks aluseks, et vaadelda Eesti välispoliitika ja identiteeti vahelisi seoseid.

¹ 2011. aasta andmetel Venemaa on 167 riigi järjestuses 117, Gruusia 102.

2. Eesti välispoliitiliste erisuste seletamine Venemaa ja Gruusia näitel

Välisministri kõnede analüüsi alustame vaadeldes, millised on peamised teemad ja mis kontekstis vastavalt kas Venemaast või Gruusiast kõneldakse. Järgmisena keskendume sellele, millise nurga alt või millise alatooniga riikidest kõneletakse. Lisaks uurime väliste tegurite mõju representatsioonidele. Üritame vaadata, kas riikide puhul pööratakse rõhku erinevatele aspektidele ning juhul, kui see nii on, siis otsida põhjendusi, miks see nii võiks olla. Lõpuks paneme paika Eesti välispoliitilise identiteedi välisministri kõnede põhjal ning analüüsime selle iseärasusi Venemaa ning Gruusia suhtes. Üritan näidata, et abstraktne identiteet üksinda ei määra suhtluse käiku, vaid väga oluline on just vastastikuse suhtlemise ning teineteisesse suhtumise aspekt.

Välisminister kõneleb Venemaast väga palju rohkem kui Gruusiast. Venemaad puudutakse ühe või teise teemaga seoses enamikus kõnedes, Gruusiast seevastu räägitakse esimest korda alles 2001. aastal. Venemaad mainitakse 28st kõnest 25s. Gruusiat mainitakse kokku 15s kõnes. Pärast 2001. aastat räägitakse sarnaselt Venemaaga ka Gruusiast peaaegu igas kõnes. Ka on Venemaale pühendatud teksti osa üldjoontes mahukam. Kõigest neljal korral ei mainita kõnedes ei Gruusiat ega Venemaad. Kõnedes, kus ei mainita Venemaad ega Gruusiat, keskendutakse üldjoontes Euroopa Liidu laienemisele ja julgeolekule, sh. ka NATO-le (Ilves 1997; Ilves 1999b; Ilves 2000b; Ojulang 2003a). Naabritena on Venemaal ja Eestil rohkem kokkupuutepunkte ning läbikäimine tihedam, mistõttu on Eesti jaoks Venemaa identiteet vastastikuse suhtlemise käigus paremini välja kujunenud (Buzan 2009: 131).

Teemade ring, millega seoses Venemaast või Gruusiast kõneldakse, on üsna erinev. Venemaa puhul on aja jooksul käsitletud teemad muutunud, kuid on palju küsimusi, mis on püsinud pikalt päevakorral. Läbivad teemad on seotud kaubavahetuse, kultuurialase koostöö, piirilepingu sõlmimise, Venemaa sisepoliitika ning julgeolekupoliitikaga. Korduvalt on tõstatunud topelttollide küsimus ja Venemaa potentsiaalne liikmelisus Maailma Kaubandusorganisatsioonis, mida Eesti väga

tugevalt toetab. Palju räägitakse piirilepingu sõlmimisest ning põhjustest, miks seda seni veel tehtud ei ole. Välisministri kõnedes pööratakse tähelepanu ka kahe riigi vahelisele koostööle kultuurivallas ning järjest kasvavale turismile. Veel on räägitud Venemaa presidendivalimistest ning demokraatiast kaugnemisest. Venemaa on jutuks tulnud seoses julgeoleku küsimustega, eriti seoses Gruusia-Vene konfliktiga.

Kui Venemaa puhul räägitakse nii sise- kui välispoliitikast (Kallas 1996; Ojuland 2004b; Paet 2006b; Paet 2007; Paet 2008; Paet 2012), siis Gruusia puhul on siseriiklikele probleemidele märksa vähem tähelepanu pööratud. Gruusiast räägitakse ennekõike seoses arenguabiga. Veel on mainitud Gruusia soovi õppida Eesti kogemusest demokraatliku riigi ülesehitamisel. Lisaks toetab Eesti Gruusia NATO suunalist tegevust ja on nõustanud Gruusiat seoses Vene vägede väljaviimisega oma territooriumilt.

Olulisemad rahvusvahelised sündmused, mis alates 1996. aastast on enim mõjutanud Eesti suhteid Venemaa või Gruusiaga on Eesti liitumine Euroopa Liidu ja NATO-ga 2004. aastal, 2007. aasta aprillirahutused Eestis ja 2008. aasta Gruusia-Vene konflikt. NATO-ga liitumine on tugevalt mõjutanud Eesti ja Venemaa vahelisi suhteid, ning see kajastub ka välisministri kõnedes (Kallas 1996; Ilves 1996; Ilves 2002a). Aprillirahutustest ei ole välisminister oma üheski kõnes otseselt rääkinud, kui on viidanud sellega seotud sündmustele (Paet 2007; Paet 2008). Augustikonfliktis on Eesti leidnud, et Venemaa on agressor, kes on oma käitumisega rikkunud rahvusvahelist õigust ning et separatistlike regioonide tunnustamine on vale (Paet 2009). Analüüsis pöörame NATO ja EL-ga liitumisele tähelepanu üleüldises Venemaa käsitluses. Aprillirahutustele me eraldi tähelepanu ei pööra, kuivõrd tegemist on eeskätt siseriikliku probleemiga. Pikemalt peatume seega vaid Gruusia-Vene konflikti analüüsil, mis puudutab nii Venemaad kui ka Gruusiat. Eesti on konflikti osas julgelt sõna võtnud, nii et analüüsi võimalus on olemas.

2.1. Suhtumine Venemaasse ja Gruusiasse

Järgnevalt analüüsime Eesti välispoliitilisi hinnanguid Venemaa ja Gruusia suunalises diskursuses. Mõlemale riigi profiilid joonistuvad nende suhtluse põhjal hästi välja. Venemaa puhul vaatleme suhtlust eelnevalt välja toodud valdkonades: kaubavahetus,

kultuurialane koostöö, piirilepingu sõlmimine, Venemaa sisepoliitika ning julgeolekupoliitika. Gruusiast kõneledes lähtume üldisemast vaatepunktist, kuna peaaegu kogu Gruusia suunaline diskursus on suunatud arengukoostööle. Lõpetuseks vaatame ka mõlema riigi representatsioone Gruusia-Vene konfliktis.

2.1.1. Suhtumine Venemaasse

Maksu- ja tollipoliitikas on Eesti-Vene suhted keerulised. Erandiks on 1996. aasta, mil Venemaa tegi ettepaneku enamsoodustusrežiimi kehtestamiseks omavahelistes suhetes (Kallas 1996). Enamsoodustusrežiimi kehtestamiseni tookord kahjuks ei jõutud ning see on hilisemas diskursuses jätkuvalt aktuaalne. Nagu Ilves oma 1998 aasta kõnes ütleb, näitavad topeltnmaksustamine ja enamsoodustusrežiimi puudumine, et kaubandussuhted ei ole normaalsed (Ilves 1998a). Oma argumendi tõestamiseks võrdleb Ilves kaubandussuhteid teiste Eesti partnerriikidega ja peab neid mahajäänuks (Ilves 2008). Ometigi on Eesti enda lähenemine välisministrite diskursuses üldjoontes pragmaatiline ning koostööle orienteeritud (Ilves 1999a; Ilves 2001a; Paet 2008; Paet 2009; Paet 2010). Soovi koostööd teha tõestab statistika väljatoomine 2008. aasta kõnes, mis näitab, kui suur oleks potentsiaalne kasu edukatest suhetest. Kuivõrd on selgelt välja toodud Eesti poolne huvi koostööks, on selge, et kaubanduslepete sõlmimise pidurdamine või puudumine toimub teise partneri poolt.

Diskursuses esineb etteheited Venemaa protektsionistlike meetmete aadressil (Paet 2012), kuid otseselt konkreetseid etteheiteid ühe või teise asutuse suunal ei ole. Samas identifitseeritakse Venemaad takistajana ning seda rõhutatakse korduvalt, nt. Venemaa ühepoolset kehtestatud topelttollidest rääkides (Ilves 1998a). Seejuures on sageli välja toodud positiivsed momendid, kus koostöö oleks võinud olla või võiks tulevikus olla võimalik, nt. valitsustevahelise koostöö raames on olnud lootus sõlmida enamsoodustusrežiim (Ilves 2001a) ning õhkkond oli soodus ka Eesti liitumisel WTO-ga (Ilves 1999). Viimastel aastatel on loodetud, et Venemaa liitub WTO-ga, mis sunnib teda loobuma oma protektsionistlikest meetmetest (Paet 2010; Paet 2012). Venemaa käitumist Eesti suunal võib tõlgendada välisministri diskursuse põhjal soovina olla suhtluses domineeriv, suunda näitav osapool. Ilves rõhutab eraldi, et Eesti “majanduslik suhtlemine ja selle õiguslik vorm peavad sarnanema iga teise väikese lääneriigi analoogilistele suhetele Venemaaga” (Ilves 1998a), mis viitab

soovile kohelda Eestit teisiti. On selge, et Eesti näeb Venemaad kaubanduspartnerina, kellega on raske koostööd teha.

Piirilepingu sõlmimisega seotud diskursuse juures on näha, et Eestil on Venemaaga emotsionaalne suhe. Välisminister Kallas ütleb oma kõnes 1996. aastal, et piirileping vajab lõpliku lahenduse leidmiseks poliitilist otsust (Kallas 1996). Piirilepingu emotsionaalne väärtus tuleb eriti selgelt välja Ilvese 1996. aasta kõnes, kus president räägib piirilepingu sümbolsest väärtusest. Välisminister väidab, et leping määrab üheselt Eesti kuuluvuse Läände või Itta (Ilves 1996). Lepingu sõlmimist nähakse Eesti jaoks otsustava sammuna, millega eemalduakse Venemaa mõjusfäärist. Samal ajal tuleb tugevalt välja ka vastandus Lääne ja Ida vahel, millega rõhutatakse Euroopa ja USA erinevust Venemaast. Kuivõrd Läände pürgimine on selgelt välja toodud eesmärgina (Ilves 1996), siis võib siit tuletada, et Eesti näeb Venemaad Lääne demokraatia ja vabaduse vastandina. Ka hilisemas diskursuses on piirileping sümbolse väärtusega. Paet kommenteerib piirilepingut 2005. aastal, öeldes, et lepingute allkirjastamine kindlustab Eesti julgeolekut ja rahvusvahelist seisundit ning soodustab Eesti ja Venemaa suhete edasist arengut (Paet 2005a).

Seejuures on märkimisväärne, et Kallas rõhutab, et lepingu sõlmimine on mõlemapoolselt poliitiline otsus. Ometigi on näha, et Eestile on piirilepingu sõlmimine olnud märksa olulisem. 1996. aasta Ilvese kõnest omakorda selgub, et lepingu edukas sõlmimine on Eestile oluline suhtluses lääneriikidega, kuna Ilves ütleb: “Selle (*piirilepingu*) üle on heameelt avaldanud nii mõlemad lepingupooled kui kõik mõjukad lääneriigid.” Lääneriikidega suhtluses on see oluline liitumisel Euroopa Liiduga, mis oli selgelt üks Eesti välispoliitilisi eesmärke (Ilves 1996). Pärast 1997. aastat, kui selgus, et leping ei mõjuta Eesti muid välispoliitilisi eesmärke, jäi alles Eesti jaoks lepingu sümbolne väärtus suveräänsuse tagatisena (Ilves 1998; Ilves 1999). On selge, et Eesti näeb piirilepingu sõlmimist Venemaa-poolse poliitilise tahtena. Olgugi, et piirilepingu sõlmimine ei kujuta otsest ohtu Eesti julgeolekule, on lepingu mitteallkirjastamine Venemaa poolt tugev negatiivne signaal Eesti suveräänsuse ja julgeoleku suhtes.

Pärast 2005. aastat piirilepingust enam otseselt ei räägita, sellega seotud diskussioon on muutunud, seoses Eesti-poolse lepingu muutmisega, üldisemaks ajalooliseks

diskussiooniks. Eesti on selgelt mures Venemaa erineva arusaama pärast ajaloost (Kallas 1995; Ojuland 2004a; Paet 2005a; Paet 2006b; Paet 2009). Kui üldjoontes hoitakse Venemaa suunal pehmet liini, siis ajaloost kõneledes ollakse väga konkreetne. 2006. aastal heidab Paet Venemaale ette, et too ei taha tunnista: “Eesti arengu seisanud Nõukogude okupatsiooni kui ajaloolist tõsiasja” (Paet 2006b). Paeti sõnavõtt on selge, et Eesti tunnistas ainult ühte ajaloolist tõde ning et okupatsioon, mille eest Venemaa vastutas, on süüdi Eesti arengu seiskumises. Eesti ja Venemaa vastasseis on ajaloo käsitlustes väga tugev ning Eesti näeb seda suhete arengut takistava tegurina (Paet 2009). Ajalugu on riikide ühine puutepunkt ning Eesti peab välisministrite diskursuse põhjal Venemaad ajaloos põhjustatud kannatustes süüdlaseks. Ajaloo, mis on osa Eesti riigi identiteedist, mittetunnustamine ohustab Eesti ontoloogilist julgeolekut, mistõttu on teema korduv tõstatumine loogiline.

Kultuurivallas see-eest sujub riikidevaheline koostöö ladusamalt. Kultuurikoostöö on valdkond, kus Eesti positiivse hõlvamise poliitika on olnud püsvalt edukas (Kallas 1996; Ilves 1998; Mälk 1998; Paet 2008; Paet 2009; Paet 2012). Paet nimetab suhteid kultuuri valdkonnas suisa ladusateks ja efektiivseteks (Paet 2008). Kultuurikoostööst rääkides rõhutatakse selle edukust mitmete väiksemate lepingute sõlmimisel, mis viitab, et tegemist ei ole välisministeeriumi jaoks prioriteetse valdkonnaga. Valdkond on küll oluline, aga selle raames toimuvad pigem väiksemamahulised sündmused nagu õpilaste ja üliõpilaste vahetus, turism jms (Paet 2008). Erilise positiivse tähelepanu on pälvinud kasvav kahepoolne turism, mida Paet näeb osana arenevast koostööst (Paet 2009). Tõenäoliselt räägitakse kultuurikoostööst, et näidata Venemaaga suhete mitmetasandilisust. Teiste naaberiikidega räägitakse kultuurikoostööst vähem, arvatavasti sellepärast, et nendega on koostöö ka muudes valdkondades sujuv ja efektiivne ega vaja pidevalt eraldi väljatoomist.

Ka Venemaa sisepoliitikast räägib Eesti rohkem kui oma teiste naabrite puhul. Pidevalt pööratakse tähelepanu Venemaa valimistele. Välisministrid on korduvalt avaldanud lootust, et valimised saavad olema demokraatlikud (Kallas 1995; Kallas 1996; Paet 2007; Paet 2012). Muret tuntakse ka demokraatia olukorra ja arengute üle (Luik 1994b; Ojuland 2004b; Paet 2007; Paet 2012). Ühelt poolt tuntakse tõepoolest muret kodanikuõiguste ja –vabaduste ning meediavabaduse olukorra pärast (Ojuland 2004b; Paet 2007), samas kasutatakse demokraatiat, täpsemini selle vajakajäämisi,

Venemaa üldisemaks iseloomustamiseks. Välisministrite kõnedes väljendub selgelt, et Eesti peab Venemaad ebademokraatlikuks riigiks. Nii leiab Ojuland oma 2003. aasta kõnes, et “Euroopa Liidul on Venemaa olulisima majanduspartnerina oma mõju Venemaa arengule demokraatlikuks õigusriigiks” (Ojuland 2003b). Paet omakorda ütleb 2005. aastal, et Eesti “pikaajaline huvi on heanaaberlikud suhted demokraatliku Venemaaga” (Paet 2005b). Olukord ei ole muutunud ka 2011. aastal, kui Paet toob välja, et õigusriigi põhimõtteid austava Venemaa ja Euroopa Liidu viisavabaduse sõlmimine on pikas perspektiivis loomulik areng (Paet 2011). Sama diskursus püsib ka 2012. aasta Paeti kõnes, kus ta avaldab lootust, et: “Euroopa Liit toetab ka edaspidi demokraatia, õigusriigi ning kodanikuühiskonna arengut Venemaal” (Paet 2012). Viimased näited illustreerivad selgelt, et hoolimata murest, mida tuntakse demokraatia olukorra pärast Venemaal, on Venemaa Eesti silmis selgelt ebademokraatlik riik, mis ei austa õigusriigi põhimõtteid. Võib arvata, et Eesti räägib Venemaa ebademokraatlikusest, et vastandada teda tugevamalt Eestile ning rõhutada enda demokraatliku õigusriigi identiteeti rahvusvahelistes suhetes.

Viimane teema, mis Venemaa suunalises diskursuses esile tõuseb, on julgeolek. Julgeolekuteemalise arutelu võib siduda Eesti liitumisega Euroopa Liidu ja NATO-ga, kuivõrd neid teemasid käsitletakse sageli koos. Julgeoleku ja Venemaa vaheline suhe Eesti välisministrite kõnedes on kahetine. Ühelt poolt toonitab Eesti, et liitumine NATO-ga ei ole suunatud Venemaa ega ühegi teise riigi vastu (Kallas 1996; Ilves 1996; Ilves 1998a) ning toetab NATO ja Venemaa vahelisi häid suhteid (Ilves 1998a; Ojuland 2002a; Ojuland 2004a). Kuivõrd Eesti enda eesmärk oli püüd NATO-sse, siis võib koostöö soosimisest välja lugeda, et Eesti ei näe Venemaas oma julgeolekule ohtu, ning et ka Eesti ise on edaspidi avatud koostööks Venemaaga. Ilves suisa toonitab: “NATO liikmena oleks Eesti kaheldamatult tänasest stabiilsem ja turvalisem naaber nii Venemaale kui teistele naaberriikidele” (Ilves 1996).

Samas on kõnedes sageli tajuda muret Eesti julgeoleku pärast seoses Venemaaga (Luik 1994a; Kallas 1996; Ojuland 2003b; Ojuland 2004b; Paet 2007; Paet 2009; Paet 2010). Välisministri kõnede põhjal on Eesti mure julgeoleku pärast seotud Venemaa sooviga jätkata mõjusfääridel põhineva jõupoliitikaga. Jõupoliitika raames ei arvesta Venemaa väikeriikide huvidega ning kasutab neid n.-ö. enda mõjusfääri kuuluvate kaubaartiklitena (Luik 1994a; Paet 2007). Oma mõtte tugevdamiseks refereerib Paet

USA kaitseminister Robert Gatesi, öeldes et Venemaa ebaselge suundumus kätkeb endas ohte (Paet 2007). Venemaa jõupoliitika väljendub seoses Eesti potentsiaalse liikmelisusega NATO-s, mida Eesti hinnangul Venemaa on püüdnud vetostada (Kallas 1996). Lisaks tajub Eesti rünnakuna ka korduvaid enda õhuruumi rikkumisi (Ojuland 2004b). Teisalt teevad Paeti hinnangul Eestile muret “Venemaa hoiakud riikidesse, kes on valinud eesmärgiks oma ühiskonna demokratiseerimise ja tsiviilühiskonna arengu. Kui näiteks Gruusia, Moldova ja Ukraina soovivad olla avatud ühiskonnaga demokraatlikud riigid, siis peaks see olema ju ka Venemaa huvides. Iga riik peaks soovima oma naabriteks stabiilseid rahumeelseid demokraatiasid” (Paet 2006b). Eesti leiab, et Venemaa kujutab ümbritsevatele väikeriikidele oma tegevusega ohtu.

Pärast 2008. aasta augustikonflikti on Venemaa-suunaline julgeoleku retoorika kasvanud. Eesti on šokeeritud sõjalisest konfliktist Euroopa Liiu vahetus naabruses ning leiab, et see kõigutas Eesti arusaama Euroopa turvalisusest. Paet ütleb oma 2010. aasta kõnes: “sellest, et me ka XXI sajandi esimese kümnendi lõpus ei saa unustada konventsionaalseid ohte, kõnelevad kas või mullu meie vahetus naabruses Venemaa poolt korraldatud suurõppused Laadoga ja Zapad, rääkimata 2008. aasta augustikonfliktist” (Paet 2010). Kuivõrd Eesti leiab, et Venemaa oli konfliktis agressor, siis on selge, et Eesti seisukohast on Venemaa agressiivne realistlikule jõupoliitikale toetuv riik, kes ei arvesta teiste riikide suveräänsusega.

Sidudes Venemaa jõupoliitika profiili eelnevalt mainitud ebademokraatliku sisepoliitikaga, siis on selge, et Eesti välisministrite representatsioon on Venemaa agressiivne rahvusvahelist õigust mitte austav riik, kes kujutab endast potentsiaalset julgeolekuohtu. Seejuures on oluline ka Venemaa soovimatus oma minevikku tunnustada, mistõttu näeb Eesti Venemaad ebastabiilse ennast otsiva riigina nagu ütleb välisminister Kallas oma 1996. aasta kõnes. Hiljem kinnistub ebakindel profiil veelgi seoses Gruusia konflikti ja Venemaa agressiivse käitumisega kasvõi laiemas julgeolekukonteksti raames energiapoliitikas, kus Venemaa on näidanud ennast ebastabiilse tarnijana (Paet 2010).

2.1.2. Suhtumine Gruusiasse

Gruusia-suunaline diskursus on üsna erinev Venemaa-suunalisest. Peamine teema, millele rõhku pannakse, on arengukoostöö. Eesti ja Gruusia majandussuhted on küll tagasihoidlikud, kuid poliitiline läbikäimine on aktiivne. Eesti toetus Gruusiale on mitmetasandiline, ning see toimub Eesti, rahvusvaheliste organisatsioonide ja riikidevahelise koostöö vormis (Ojuland 2005b). Eesti toetust Gruusiale tingib Ilvese sõnul “Gruusia järjekindlalt Euroopale suunatud välispoliitika ja tahe koostööks NATOga” (Ilves 2001a). Eesti eesmärk arenguabi andmisel on Gruusiale on demokraatia areng, majandusliku ja sotsiaalse stabiilsuse saavutamine ning heaolu kasv (Ojuland 2005a). Eesti toetab Gruusiat suuresti sellepärast, et Gruusia on valinud Eestiga sarnase tee. Gruusia ise on küll diskursusest tulenevalt sisuliselt ebademokraatlik riik, sest vajab toetust demokraatiseerumisprotsessis, kuid ta on otsustanud seada suuna läänele, tihedamale koostööle NATO ja Euroopa Liiduga (Ilves 2001a; Ojuland 2004a; Ojuland 2004b; Ojuland 2005a; Paet 2011).

Kui Venemaa puhul mainiti korudvalt ja selgelt tema ebademokraatliku olemust, siis Gruusia puhul räägitakse demokraatia edendamisest, aga ei mainita, et riik ise on ebademokraatlik. Ainult 2008. aasta kõnes, rääkides Gruusia sisekonfliktidest, ütleb Paet, et on tarvis mõelda, kuidas tagada suurem avatus ja rahuprotsessi läbipaistvus (Paet 2008). Eelnevast johtub, et Gruusial on siseriiklikul tasandil veel palju teha. Tõenäoliselt ei mainita Gruusia puhul tema probleeme, sest Gruusia on otsustanud võtta suuna nende lahendamisel ja astuda demokraatlikule teele. Samas kõnes rõhutab Paet, et Lõuna-Osseetia separatistlikul regioonil on valik, kas säilitada *status quo* või ühineda Gruusia püüdlustega teel Euroopasse (Paet 2008), mis viitab Eesti silmis Gruusia valitud tee ainuõigsusele.

Riike seob ka ühine ajalooline kogemus ning Gruusia soov nende ületamisel lähtuda Eesti eeskujust, mida Saakasvili oma Eesti visiidil ka rõhutas (Ojuland 2004b). Eestit ja Gruusiat seob eriti nende ühine suhtumine ning kogemus seoses Venemaaga. Mõlemad on pidanud tegelema Vene vägede väljaviimise korraldamisega, mille raames Eesti Gruusiat on nõustanud ja toetanud (Ilves 2001a; Ojuland 2005a; Paet 2006b). Välisminister on avaldanud Venemaa ja Gruusia vahelistes hõõrumistes toetust Gruusiale, ning heitnud Venemaale ette teise riigisepoliitikasse sekkumist juba

enne 2008. aasta konflikti (Paet 2006b), mis näitab, et Eesti toetab kahe riigi vahelistes suhetes pigem Gruusiat.

2.1.3. Gruusia-Vene konflikti repressioonid

Eriti tugev oli Eesti toetus Gruusiale 2008. aasta konflikti ajal ja järel. Paeti hinnangul oli tegemist Venemaa kallaletungiga, millega rikkuti rahvusvahelist õigust. Rahvusvahelist õigust rikutakse välisministri hinnangul ka Abhaasia ja Lõuna-Osseetia puhul (Paet 2010). Ka hiljem mainib Paet, et arenguabi anti “sõjas kannatanud riigile”, mis taaskord rõhutab Gruusia ohvri ja kannataja positsiooni Eesti diskursuses.

Eesti suhtumine 2010. aastal on muutunud natukene leebemaks. Suur osa diskursusest on täiesti neutraalne: toetatakse Euroopa Liidu missiooni jätkamisest, ÜRO ja OSCE missioonide taastamisest ning humanitaarabiorganisatsioonide ja vaatlejate ligipääsu kõikidesse Georgia piirkondadesse (Paet 2010). Olgugi, et mittetunnustamispoliitika Georgia separatistlike piirkondade suhtes on Paeti sõnul “muutumatu nagu ka korduv üleskutse Venemaale täita relvarahukokkuleppe sätteid”, on tagasi tõmmatud Venemaa agressiooni süüdistuste arvelt. Tõenäoliselt on muutuse põhjus vahepeal avaldatud Euroopa Liidu Nõukogu otsusega loodud Gruusia konflikti käsitleva sõltumatu rahvusvahelise teabekogumissiooni aruanne², mis leidis, et Venemaa alustas sõjategevust rünnates Tskhinvali linna, pärast mida Venemaa rikkus rahvusvahelist õigust sisendes Gruusia territooriumile (Gruusia konflikti käsitlev sõltumatu rahvusvaheline teabekogumissioon 2009: 10). Väljendusi võisid pehmendada ka teiste lääneriikide leebemad sõnavõtted. 2011. aastal ei ole diskursus 2010. aasta omast väga erinev, jätkuvalt rõhutatakse rahvusvahelise õiguse normide, mis käsitlevad riikide suveräänsust ja territoriaalset terviklikkust, tähtsust (Paet 2011). Olukorra rahumeelses lahenduses rõhutab Eesti Venemaa vastutust, öeldes: “Rahumeelse lahenduse eelduseks on relvarahu lepingute täitmine ja Genfi kõneluste jätkamine” (Paet 2010). Eesti suhtumine viitab murele, et relvarahu ei pruugita võibolla täita, ning soovile jõuda rahumeelse lahenduseni.

² Avaldati septembris 2009

Konfliktiolukorras andis Eesti Gruusiale abi. Abi oli praktiline: Gruusiasse toimetati ligi 30 tonni humanitaariabi, ÜRO palvel saadeti UNICEFi Tbilisi harukontorisse neli Eesti kriisinõustajat. Konflikti ajal lähetas Eesti kohapeale kaks küberkaitse eksperti ning septembri alguses ka viieliikmelise demineerimismeeskonna. Lisaks eraldas Eesti ligi miljon krooni UNICEFile Lõuna-Osseetia põgenike abistamiseks (Paet 2009). Eesti abi Gruusiale viitab positiivsele suhtumisele Gruusiasse. Võrdlusmomendi puudumisel on raske hinnata antud abi väärtust või tähendust. Kindlasti, oli moraalne toetus Gruusiale konfliktis Gruusia ja Venemaa representatsioonide seisukohalt olulisem.

2.2. Eesti identiteet

Lähtudes Jennifer Mitzen väitest, et identiteet kujundatakse ja säilitatakse suhtluses teiste riikidega (Mitzen 2006: 342), vaatleme ka Eesti enda identiteeti just välissuhtluse kontekstis. Eesti näeb end suhtluses teiste riikidega demokraatliku Euroopa riigina. Kallas ütleb: “Me oleme Euroopa rahvas ja oma identiteeti suudame me säilitada ainult pöördumatult Euroopasse kuuludes, ainult koos teiste rahvastega, kes taotleavad sedasama” (Kallas 1996). Euroopa identiteeti tähtsust Eesti diskursuses tõestavad ka kõik neli ainult Euroopa Liidu ja NATO-ga liitumisele suunatud kõne (Ilves 1997; Ilves 1999b; Ilves 2000b; Ojuland 2003a) ning teistes kõnedes Euroopa Liidule pühendatud teksti maht. Nii Luik kui ka Kallas on rõhutanud Eesti valikut ida ja lääne vahel viimase kasuks (Luik 1994a; Kallas 1995; Kallas 1996). Euroopasse kuulumine on Eesti jaoks ajalooline tõsiasi, mida korduvalt kinnitatakse ka välisministrite kõnes kaubanduspartneritest rääkides (Kallas 1996; Ilves 1998b).

Eesti rõhutab oma geograafilise ja ajaloolise Euroopasse kuulumise kõrval ka Euroopa väärtusi oma identiteedis. 2008. aasta kõnes ütleb Paet “Euroopa identiteet ühendab endas geograafilisi, ajaloolisi ja kultuurilisi elemente. Euroopa Liitu määravad eelkõige tema väärtused,” (Paet 2006b). Eestit Euroopaga siduvate ühiste väärtustena loetleb Ojuland märksõnad, mis on olulised ka eesti identiteedi seisukohast: “Usk demokraatlikusse elukorraldusse, inimõiguste ülimuslikkusse ja vabaturumajandusse” (Ojuland 2003a).

Eesti taotleb oma diskursuse põhjal konstruktiivse välispoliitikaga riigi kuvandit. Eesti on järjest liitunud erinevate rahvusvaheliste organisatsioonidega, ning toetab regionaalset koostööd nt. Balti Ministrite Nõukogus ja Läänmeremaade Nõukogus (Mälk 1998; Ilves 1999a). Eesti eesmärk on rahvusvahelistes suhetes võrdsuse, diskrimineerimise vältimise ja vastastikuse kasu põhimõtete tagamine (Luik 1994b; Ilves 1998b). Eesti avatust, justkui seaks keegi selle kahtluse alla, rõhutab Ilves veel 2000. aasta kõnes: “Eesti Vabariigil on kõigi riikidega, kellega ta evib diplomaatilisi suhteid, normaalne ja sõbralik läbisaamine. Kui mõne riigiga on mõnes küsimuses ka erimeelsusi, siis lahendame neid koos läbirääkimislaua taga. Bilateraalsed suhted on Valitsuse erilise tähelepanu all” (Ilves 2000a). Eesti suhtub seega kõikidesse partneritesse ühetaoliselt ning lähtub suhtluses ühetaolisuse põhimõttest.

Lisaks demokraatlikule õigusriigile, näeb Eesti end välisministrite diskursuses rahuarmastava riigina. Ka Eesti soov NATO-ga liituda on olnud välisministrite hinnangul kantud soovist ühiselt kaitsta rahu, vabadust, demokraatiat ja heaolu, mis on Euroopa Liidu ja NATO aluseks (Ilves 1996). Ka Euroopa Liidu puhul rõhutab Eesti, et tegemist on rahu alalhoidva ja jõukust tootva institutsiooniga (Ojuland 2003a). Kõige selgemini väljendab Eesti seisukohta Ilves: “Eesti julgeolekupoliitika aluseks on arusaam, et Eesti ei kujuta ega hakka kunagi tulevikus endast kujutama ohtu ühelegi oma naaberriikidest. Seetõttu peab Eesti enda julgeolek olema lahutamatu osa nn uuest Euroopa julgeolekuarhitektuurist. Selle eesmärgi saavutamise peamine vahend on integreerumine kõigi oluliste Euroopa ja transatlantiliste julgeolekuorganisatsioonidega” (Ilves 1998a). Konkreetselt on välja öeldud, et Eesti ei kujuta kellelegi ohtu ja soovib rahvusvahelise rahu ja stabiilsuse tagamiseks liituda olulisemate Euroopa ja transatlantiliste julgeolekuorganisatsioonidega (Luik 1994a). Eesti on diskursuse põhjal selgelt rahumeelne riik, kes näeb julgeolekuorganisatsioonidega liitumises võimalust rahvusvahelise rahu ja stabiilsuse edendamiseks.

Eesti on lääneriigina ühtlasi vastutustundlik riik, kellele läheb korda demokraatia levik ja inimõiguste kaitse, mistõttu annab Eesti mitmetele riikidele arenguabi (Ilves 2000a; Ojuland 2004a; Ojuland 2005a; Paet 2006b; Paet 2008). Arenguabi andmine on Eestile oluline riigi julgeoleku ja rahvusvahelise prestiiži seisukohalt (Ilves 2000b). Eesti edendab demokraatiat ja vabadust arengukoostöö ning Euroopa Liidu

naabruspoliitika raames (Ojuland 2003b; Paet 2006b; Paet 2008). Seejuures tunnistab Paet, et Eestile on olulised nii naabruspoliitika ida- kui ka lõunasuund, kuid et enam kompetentsi ja võimalusi on Eestil panustamiseks idanaabrite arengusse (Paet 2006b; Paet 2011). Eestil on seejuures arenguabiga seoses ka oma nišš: Eesti toetab ja nõustab neid oma reformikogemusele toetudes (Ilves 2000a; Ojuland 2002a; Ojuland 2002b; Ojuland 2004b).

2.1.1. Eesti identiteet välispoliitika kujundajana

Eelnevast analüüsist lähtub, et Eesti näeb end demokraatliku Euroopa riigina, kes lähtub oma välissuhtluses õigusriigi põhimõtetest ning on avatud koostööle. Eesti armastab rahu ja edendab demokraatlikke väärtusi arengukoostöö raames, mille peamiseks partneriteks on Euroopa Liidu idanaabrid. Eesti demokraatlik tüübipõhine identiteet on erinev nii Gruusiast kui ka Venemaast, mistõttu tulevad mängu teised identiteedi osad.

Suhtluses Gruusiaga ei valmista Eestile Gruusia siseriiklikud probleemid erilist muret. Gruusia on avaldanud soovi võtta kurss demokratiseerumisele ning peab üheks oma eeskujuks selles protsessis Eestit, kes on varem samade probleemidega silmitsi seisnud. Eesti on vastanud Gruusia probleemidele ning soovile neist üle olla, ulatades abikäe ning toetades Gruusiat arenguabiga. Selline käitumine viitab kollektiivsele identiteedile riikidevahelises suhtluses. See tähendab, et Eesti identifitseerib end positiivselt ka Gruusia heaoluga, mis vastab Wendti kollektiivse identiteeti käsitlusele (Wendt 1994: 386). Kollektiivse identiteedi puhul on eelduseks, et teist ei tajutaks enda suhtes ohuna (Wendt 2010: 362; Booth, Wheeler 2008: 230-232), mis kindlasti ei ole Eesti ja Gruusia suhetes probleemiks. Kollektiivse identiteedi kujunemisele on kaasa aidanud sarnane visioon sellest, milline riigi tüübiidentiteet olla võiks ning sarnane ajalooline kogemus. Lisaks soodustab kollektiivse identiteedi teket ka ühine saatus suhtlemisel kolmandate riikidega (Wendt 2010: 349-352), mis antud juhul on seotud Venemaaga. Mõlemad näevad Venemaal potentsiaalset ohtu oma eksistentsile, mis tõstab nende omavahelist kollektiivse identiteedi tunnetust. Kuivõrd kollektiivse identiteediga kaasneb identifitseerimine teise heaoluga, siis on loogiline, et Eesti toetab demokratlike protsessi arengut Gruusias.

Venemaaga see-eest põhjustab siseriiklik demokraatiast eemaldumine pingeid. Venemaa kaugenemine demokraatiast vastandub Eesti korporatiivsele ja tüübiidentiteedile, mis muudab kollektiivse identiteedi kujunemise raskeks. Eesti kasutab vastuolu enda identiteedi kinnitamiseks ja teisega vastandamiseks. Rumelili on väitnud, et erinevused Alteri ja Ego vahel aitavad kinnistada enda minapilti (Rumelili 2004: 29, 31). Samas lisab selline lähenemine suhetele pinget ning kollektiivse identiteedi, mis on aluseks riikidevahelistele headele suhetele, kujunemine on väga raske, sest puudub usaldus ning teises nähakse potentsiaalset ohtu enda identiteedile.

Venemaa demokraatia probleemid lisavad raskust ajalooliselt juba niigi pingestatud suhtesse. Venemaa on Eestiga esimestest vastastikuse suhtlemise hetkedest püüdnud kehtestada ennast egoistina ning mõjutada Eestit. Nii oli Eestil esialgu probleeme Vene tankide väljaviimisega (Luik 1994a) ning nagu varasemast lähtub, ei olnud Venemaa koostööaldis piiriläbirääkimiste juures ega kaubandusküsimustes. Enda egoistina kehtestada üritamine jätab paratamatult suhetele oma jälje. Tõenäoliselt on Venemaa agressiivne käitumine tingitud Eesti-poolse ajaloolise hukkamõistu ja alanduse tõttu, mida Venemaa tundis pärast külma sõja lõppu. Eesti on oma diskursuses tugevalt läänele orienteeritud ning tugevalt kriitiline okupatsiooni suhtes, mida Venemaa keeldub tunnistamast. Wendti hinnangul mõjutab riikide kollektiivst enesehinnangut teiste riikide negatiivne suhtumine, mis võib tingida riigi agressiivse käitumise (Wendt 2010: 236-237).

Eesti tajub ka Venemaa jõupoliitikast lähtuvat ennast otsivat välispoliitilist identiteeti ohuna Eesti julgeolekule, kuna sellega vastandab Venemaa end Eesti rahvuslikele huvidele. Oht julgeolekule, olgu siis ontoloogilisele või füüsilisele, kujutab endast Wendti seisukohast ohtu ka korporatiivsele identiteedile, mis on riigi rahvuslike huvide seisukohast väga oluline, kuna tagab riigi ja tema identiteedi jätkusuutlikkuse (Wendt 2010: 235). Venemaa julgeolekuohuna tajumine avaldub eriti tugevalt Gruusia-Vene konflikti suunalises diskursuses, mida kommenteerides ütleb Paet: "Otsene sõjaline agressioon Euroopa Liidu vahetus naabruses kõigutas meie arusaama Euroopa turvalisusest" (Paet 2009). Venemaa agressiivne käitumine tõestab Eesti jaoks, et Venemaa ei ole usaldusväärne ega vaoshoitud. Vaoshoitud riigid on üldjoontes seaduskuulekad ja üritavad konflikte lahendada rahumeelsel teel (Wendt

2010: 361). Vaoshoitus ja usaldus on järjekordsed näitajad, mis takistavad kollektiivse identiteedi teket.

Samas väljendab välisministrite diskursus soovi olla heades suhetes Venemaaga (Luik 1994a; Kallas 1996; Ilves 1996; Ilves 1998b; Mälk 1998; Ilves 1999a; Ilves 2001a; Paet 2008; Paet 2009). Seejuures on Eesti alates 1994. aastast lähtunud positiivse hõlvamise poliitikast. Positiivne hõlvamine viitab selgelt soovile edukat koostööd viljeleda (Kallas 1996; Ilves 1996; Ilves 1999a; Ilves 2001a; Paet 2008; Paet 2009). Erinevust Venemaaga ilmestab hästi lõik Ilvese 2001. aasta kõnes: “Eesti ei ole laskunud ega kavatsen laskuda kahepoolsesse sõnasõtta, vaid tugineb rahvusvaheliste organisatsioonide kainele hinnangule ja üldtunnustatud õigusele teha ise oma julgeolekuvalikud. Venemaa välispoliitika eesmärkidena on sõnastatud pragmaatilisus ja järjekindlus. Loodetavasti lihtsustab see koostööd probleemide lahendamisel ning aitab saavutada valitsuse üht pikaajalist eesmärki – korrastada samm-sammult nii poliitilised kui majanduslikud suhted Venemaaga poolte huvisid arvestaval õiguslikul alusel” (Ilves 2001a). Eesti jääbki üldjoontes truuks oma positiivse hõlvamise poliitikale ja suhtleb Venemaaga võrdsetel õiguslikel alustel.

Eestil ei ole muud valikut, kui näha Venemaad egoistina, sest vastastikustes suhetes kinnitatakse seda identiteeti korduvalt. Eesti käitub seejuures ise vastu mingil määral egoistina, mis on Alteri ja Ego vahelises suhtluses loomulik (Wendt 1994: 388; Wendt 2010: 332). Eesti jääb küll truuks positiivse hõlvamise poliitikale, kuid samas rõhutab pidevalt Venemaa nõrkusi, mis näitab, et Eesti üritab panna Venemaad mängima enda ühetaoliste läänelike rahvusvahelise õiguse reeglite järgi. Gruusiaga seevastu on võimalik erinevast tüübiidentiteedist mööda vaadata, kuivõrd kollektiivse identiteedi tunnetus on tugevam. Seega võime väita, et ideedel ja identiteetidel on rahvusvahelistes suhetes selgelt oma koht. Eesti ja Venemaa vahelised vastuolud ning Eesti ja Gruusia head suhted on tingitud nende sarnasustest või erinevustest ideede tasandil, mitte materiaalsetest kaalutlustest lähtuvalt. Seejuures mõjutab välispoliitiline identiteet riikide vahelisi suhteid erinevalt, mistõttu võime vastavalt kontekstile rääkida identiteetide paljususest.

Kokkuvõte

Töö eesmärk oli uurida, milline on identiteedi roll välispoliitikas. Lähtusime konstruktivistlikust teooriast, mis usub, et rahvusvahelistes suhetes on kõige olulisemad ideed ja identiteet. Omavahelise suhtlemise kaudu kujundatakse vastastikku teineteise kohta identiteedi representatsioonid, mida hilisem diskursus võib kinnitada või muuta. Konstruktivistid usuvad, et identiteete on palju ning et need erinevad vastavalt sellele, kellega suheldakse. Selle taustal on olemas ka üks üldisem identiteet, mis on riigile omane enne teisega suhtlemist.

Käesolevas töös uurisime Eesti välispoliitilist identiteeti Gruusia ja Venemaa suunalises diskursuses. Alustuseks uurisime, millised on võtmesündmused Eesti-Vene ja Eesti-Gruusia suhetes. Selgus, et Venemaa puhul olid peamised kokkupuutepunktid seotud piirilepingu allkirjastamise, kaubanduslääbirääkimiste, kultuurikoostöö, Venemaa sisepoliitika ning julgeolekuga. Gruusia puhul olid läbivad teemad arengukoostöö, sh. nõustamine seoses Vene vägede väljaviimisega Gruusia territooriumilt. Gruusiat ja Venemaad ühendavaks punktiks oli 2008. aasta Vene-Gruusia sõda.

Diskursusest selgub, et Eesti identifitseerib end demokraatliku rahuarmastava koostööalt Euroopa riigina, kelle rahvusvaheliste kohustuse hulka kuulub arenguabi andmine. Venemaad nähakse see-eest ebademokraatliku riigina, kellega on ajuti keeruline koostööd teha, ning kes lähtub oma välissuhtluses mõjusfääridel põhinevast jõupoliitikast. Ka riikide arusaam ajaloost on erinev. Gruusiat nähakse areneva riigina, kes on võtnud suuna demokratiseerumisele ning integratsioonile läänega.

Eesti demokraatlik tüübidentiteet erineb Gruusia ja Venemaa omast, aga see avaldab suhetele koostoimes teiste identiteedi aspektidega erinevat mõju. Eestil on Gruusiaga ühine minevikukogemus ning sarnane tulevikuvision, mis loob eelduse kollektiivse identiteedi tekkeks. Lisaks seob neid ühise saatuse tajumine suhtluses kolmanda riigiga, sest mõlemad tajuvad Venemaad ohuna. Kollektiivne identiteet eeldab

positiivset identifitseerimist teisega, mistõttu on loogiline, et Eesti toetab Gruusia demokratiseerumist arenguabi andes.

Venemaa puhul mõjub erinev tüübiidentiteet teistmoodi ning annab võimaluse end teisele vastandada. Venemaa vajakajäämised sisepoliitikas ning mõjusfääridel põhinev julgeolekupoliitika mõjuvad ohuna Eesti korporatiivsele identiteedile ning muudavad kollektiivse identiteedi kujunemise väga raskeks ning riikide vahel puudub usaldus. Venemaa üritab välisministrite diskursuse põhjal pidevalt enda egoistlikku võimupositsiooni peale suruda ning Eesti omakorda ei allu Venemaa olukorra definitsioonile, vaid üritab rõhutatult jätkata enda ühetaolist võrdsetel alustel põhinevat välispoliitikat.

Kokkuvõttes mõjub erinev tüübiidentiteet teiste identiteetidega koosmõjus erinevalt. Gruusia puhul ei takista erinev tüübiidentiteet kollektiivse identiteedi kujunemist, sest riike seob ühine saatus ning sarnane minevik ning ootused tuleviku osas. Venemaa puhul lisab see juurde niigi eksisteerivale usaldamatusele ning ohu kuvandile. Seega on riikide identiteetid mitmetahulised ning nendest tulenevat poliitikat määravad identiteedi erinevad elemendid. Omavahelise suhtluse roll identiteetide kinnistumisel on olnud suur, kuna pidevalt taasluuakse sama kuvandit.

Kasutatud allikad ja kirjandus:

Allikad:

Seadused:

1. Välissuhtlemisseadus, RT I 2006, 32, 248
<https://www.riigiteataja.ee/akt/104032011019> (viimati külastatud 08.05.2012)
2. Välissuhtlemisseadus, RT I 1993, 72, 1020
<https://www.riigiteataja.ee/akt/263100> (viimati külastatud 08.05.2012)

Raportid:

3. Economist Intelligence Unit. 2011. *Democracy index 2011: Democracy under stress* (viimati külastatud 01.05.2012)
https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=DemocracyIndex2011
4. Gruusia konflikti käsitleva sõltumatu rahvusvahelise teabekogumissiooni aruanne. 2009. Vol. 1, pp.10 (viimati külastatud 01.05.2012)
http://www.ceiig.ch/pdf/IIFFMCG_Volume_I.pdf

Välisministrite kõned Riigikogus:

5. Välisminister Toomas Hendrik Ilvese ettekanne Riigikogus, 05.12.1996 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3354>
6. Välisminister Toomas Hendrik Ilvese kaasettekanne Riigikogus, 12.06.1997 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3353>
7. Välisminister Toomas Hendrik Ilvese ettekanne Riigikogus, 12.02.1998 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3352>
8. Välisminister Toomas Hendrik Ilvese ettekanne Riigikogus, 11.06.1998 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3349>
9. Välisminister Toomas Hendrik Ilvese ettekanne Riigikogus, 20.06.1999 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3316>
10. Välisminister Toomas Hendrik Ilvese ettekanne Riigikogus, 25.11.1999 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3336>
11. Välisminister Toomas Hendrik Ilvese ettekanne Riigikogus, 07.06.2000 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3334>

12. Välisminister Toomas Hendrik Ilvese ettekanne Riigikogus, 12.10.2000 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3331>
13. Välisminister Toomas Hendrik Ilvese ettekanne Riigikogus, 03.05.2001 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3321>
14. Välisminister Toomas Hendrik Ilvese ettekanne Riigikogus, 25.10.2001 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3313>
15. Välisminister Siim Kallase ettekanne Riigikogus, 21.12.1995
16. Välisminister Siim Kallase ettekanne Riigikogus, 30.05.1996 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3355>
17. Välisminister Jüri Luige ettekanne Riigikogus, 17.02.1994
18. Välisminister Jüri Luige ettekanne Riigikogus, 13.12.1994
19. Välisminister Raul Mälgu ettekanne Riigikogus, 26.11.1998 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3348>
20. Välisminister Kristiina Ojulandi ettekanne Riigikogus, 13.06.2002 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3382>
21. Välisminister Kristiina Ojulandi ettekanne Riigikogus, 19.12.2002 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3342>
22. Välisminister Kristiina Ojulandi ettekanne Riigikogus, 13.02.2003 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3395>
23. Välisminister Kristiina Ojulandi ettekanne Riigikogus, 04.11.2003 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3405>
24. Välisminister Kristiina Ojulandi ettekanne Riigikogus, 07.06.2004 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3417>
25. Välisminister Kristiina Ojulandi ettekanne Riigikogus, 07.12.2004 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3423>
26. Välisminister Urmas Paeti ettekanne Riigikogus, 07.06.2005 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3431>
27. Välisminister Urmas Paeti ettekanne Riigikogus, 13.12.2005 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3440>
28. Välisminister Urmas Paeti ettekanne Riigikogus, 06.06.2006 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3330>
29. Välisminister Urmas Paeti ettekanne Riigikogus, 07.12.2006 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3444>

30. Välisminister Urmas Paeti ettekanne Riigikogus, 20.02.2007 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3445>
31. Välisminister Urmas Paeti ettekanne Riigikogus, 21.02.2008 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/3451>
32. Välisminister Urmas Paeti ettekanne Riigikogus, 26.02.2009 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/8412>
33. Välisminister Urmas Paeti ettekanne Riigikogus, 11.02.2010 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/9001>
34. Paet, Urmas. 2011. Välisministri ettekanne Riigikogus, 08.02.2011 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/10788>
35. Välisminister Urmas Paeti ettekanne Riigikogus, 21.02.2012 (viimati külastatud 01.05.2012) <http://www.vm.ee/?q=node/13754>

Kirjandus:

36. Booth, Ken and Wheeler, Nicholas J. 2008. *The security dilemma: fear, cooperation and trust in world politics* Basingstoke: Palgrave Macmillan
37. Buzan, Barry. (1991) 2009. *People, states & fear : an agenda for international security studies in the post-cold war era*. Colchester: ECPR Press
38. Buzan, Barry; Wæver, Ole and De Wilde, Jaap. 1998. *Security : a new framework for analysis*. London: Lynne Rienner Publishers
39. Copeland, Dale C. 2000. „The Constructivist Challenge to Structural Realism: A Review Essay” *International Security*, Vol. 25, No. 2, pp. 187-212
40. Fairclough, Norman. (2003) 2008. *Analysing Discourse: Textual analysis for social research*. London: Routledge
41. Lebow, Richard Ned. 2008. „Identity and International Relations” *International Relations*, Vol. 22, No. 4, pp. 473-492
42. Mitzen, Jennifer. 2006. „Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma“ *European Journal of International Relations*, Vol. 12, Is. 3, pp. 341-370
43. Mälksoo, Maria. 2010. *The politics of becoming European : a study of Polish and Baltic post-Cold War security imaginaries*. London: Routledge

44. Powell, Robert. 1994. „Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-Neoliberal Debate” *International Organization*, Vol. 48, No. 2, pp. 313-344
45. Rumelili, Bahar. 2004. “Constructing Identity and Relating to Difference: Understanding the EU's Mode of Differentiation” *Review of International Studies*, Vol. 30, No. 1, pp. 27-47
46. Zehfuss, Maja. 2001. „Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison” *European Journal of International Relations*, Vol.7, pp. 315-348
47. Zehfuss, Maja. 2002. „Constructivism in International Relations: The Politics of Reality” Cambridge: Cambridge University Press
48. Waltz, Kenneth N. (1959) 2001. *Man, the State and War*. New York: Columbia University Press
49. Wendt, Alexander. 1987. „The Agent-Structure Problem in International Relations Theory” *International Organization*, Vol. 41, No. 3, pp. 335-370
50. Wendt, Alexander. 1992. „Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics“ *International Organization*, Vol. 46, No. 2, pp. 391-425
51. Wendt, Alexander. 1994. „Collective Identity Formation and the International State” *The American Political Science Review*, Vol. 88, No. 2, pp. 384-396
52. Wendt, Alexander. (1999) 2010. *Social theory of international politics*. Cambridge: Cambridge University Press

State identity in foreign politics: explanation of differences in Estonian foreign policy towards Russia and Georgia

After Estonia joined the European Union and NATO in 2004, there has been a lot of talk about what Estonian identity in foreign politics is and what it should be. There has also been some debate about whether Estonia is too aggressive in its relations with Russia. Building on Alexander Wendt's idea of social constructivism, we analyzed Estonian foreign policy towards Russia and Georgia. Estonia has close relations with both of the countries. Also both of the countries have had some internal problems in regards to democracy. We looked at the representations of Russia and Georgia in the speeches of the Minister of Foreign Affairs. The analysis starts with the year 1994 as the transition period started to stabilize and clear long-term policies were beginning to be formed. After analyzing the representations of Russia and Georgia we also looked at the representation of the 2008 conflict between Russia and Georgia in the discourse of the Minister of Foreign Affairs. In general, Russia is seen as aggressive actor in International Relations that does not respect international law and is unwilling to cooperate in economic and boarder issues. After concluding that Georgia is represented mainly as a recipient of development aid and as a victim in the conflict, we looked at Estonian own identity. Estonian self-representation as a democratic European country conflicts with Russian and Georgian type identity, as both of them are less democratic. In the case of relations with Georgia it does not stop the formation of collective identity, which is mainly based on homogeneity and common fate. However, in relations with Russia it adds to the already existing image of Russia being an aggressive state that is unpredictable. In short, it further disables the formation of a collective identity, which is a base for friendly relations between countries. In conclusion, we can see that different identities influence relations differently depending on the context and that in the course of interaction these identities are being constantly reproduced.

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

.....
/Helga Kalm/